

Helena Janežič

Narodna in univerzitetna knjižnica
Ljubljana, Slovenija
helena.janezic@nuk.uni-lj.s

UDK: 027.54(497.4)
070=163.6
Informativni prispevek

Zbirka tiskov Slovencev zunaj RS v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Kratka zgodovina NUK

Slovenska Narodna in univerzitetna knjižnica (dalje NUK) za letnico svojega nastanka šteje leto 1774. To je bil čas reformatorske vladarice Marije Terezije, njeni posegi v državo pa so bili povezani tudi z izobrazbo in širjenjem znanja. Leta 1774 je tako 637 knjig, rešenih iz požara v jezuitskem kolegiju, namenila za splošno uporabo knjižnici, ustanovljeni pri ljubljanskem liceju. **Licejska knjižnica** je že leta 1807 dobila pravico prejetanja obveznega izvoda vseh tiskov z območja dežele Kranjske, med francosko zasedbo pa s celotnega upravnega območja Ilirskih provinc. Po ukinitvi ljubljanskega liceja leta 1850 je knjižnica postala **deželna študijska knjižnica**. Po koncu prve svetovne vojne je leta 1919 s preimenovanjem v **Državno študijsko knjižnico** postala osrednja knjižnica za vso Slovenijo s pravico do prejetanja obveznega izvoda tiskov s tega območja. Ko je leta 1921 postala **Državna biblioteka**, so v njen fond začeli pritekati še obvezni izvodi iz vseh predelov nekdanje Jugoslavije. Ob ustanovitvi prve slovenske univerze v Ljubljani leta 1919 je knjižnica prevzela še funkcije in naloge **centralne univerzitetne knjižnice**. Naziv **Univerzitetna knjižnica v Ljubljani** si je knjižnica pridobila leta 1938 na osnovi Zakona o univerzah in Splošne univerzitetne odredbe. Tik pred začetkom druge svetovne vojne se je preselila v monumentalno Plečnikovo stavbo, ki je kulturni spomenik najvišjega reda. Oktobra 1945 je bil univerzitetni knjižnici priznan tudi pravni **status slovenske nacionalne knjižnice**. Znova je spremenila naziv in postala **NUK v Ljubljani**, kot jo poznamo vse do danes (Ambrožič in dr. 2006).

Skrivnostni D fond v NUK

Temeljno poslanstvo NUK je zbiranje, obdelovanje, shranjevanje in omogočanje uporabe pisne kulturne in znanstvene dediščine slovenskega naroda. Merilo za uvrstitev gradiva med *sloveniko* je slovenski jezik, slovenski avtor ali slovenska založba, prav tako je *slovenika* delo, ki govori o Sloveniji ali Slovencih. Knjižnica se je vse od svoje ustanovitve zavedala pomena zbiranja tudi tistih del, ki zadostijo merilom slovenike, a ne nastanejo znotraj meja države in s tem niso predmet obveznega izvoda. Desetletja po ustanovitvi je krmarila med narodnim poslanstvom zbiranja vse slovenske zapisane dediščine in veljavno zakonodajo. Uradni akt o ustanovitvi¹ je nalagal, naj se »*Narodni in univerzitetni knjižnici pošiljajo tudi take knjige in druge tiskane stvari, katerih razpečevanje je iz katerih koli razlogov prepovedano*«, 11. člen Zakona o tisku² iz leta 1945 pa je posebej govoril o prepovedih v zvezi z razširjanjem in prodajanjem posameznih knjig in drugih tiskanih stvari. Tako je imela NUK od svoje ustanovitve dalje vsa pravna zagotovila, da lahko zbira tudi tisk slovenske politične emigracije in ostalo »sporno« gradivo. Po zakonu ga je morala bibliografsko obdelati, shranjeno je bilo v posebnih prostorih, izposoja pa omogočena le za znanstveno-raziskovalno delo. Vse to je bilo pogoj za nastanek skrivnostnega fonda NUK, ki se je sprva le pogovorno, kasneje pa tudi uradno imenoval fond D oziroma Direktorjev fond. Najprej je bil shranjen v direktorjevi pisarni, ključ omare, kjer se je stekalo »moralno, versko in politično« (Švent 2010, 247-255) sporno gradivo, pa je imel le ravnatelj oziroma direktor knjižnice. Vse prepovedane knjige so izšle v tujini, saj je bilo v Jugoslaviji zaradi predhodne cenzure skoraj nemogoče izdati karkoli s sumljivo vsebino. Od leta 1978 je fond tudi uradno obstajal in zanj so do leta 1991 veljali posebni pogoji dostopa. Vsak potencialni uporabnik je moral prinesiti priporočilno pismo ustanove in natančno obrazložiti namen pregledovanja.

NUK je ena rednih nacionalnih knjižnic s posebnim oddelkom za emigrantsko literaturo

V petinštiridesetih letih se je v skrivnem D fond NUK znašlo skoraj sedemsto monografij in več kot sto štirideset naslovov periodičnih publikacij, in to kljub dejstvu, da je uradna prepoved v Jugoslaviji v času od 1945 do 1991 doletela »le« enajst knjig, v Sloveniji pa štiri. Predstavljajo temeljno gradivo zbirke, ki se danes imenuje **Zbirka tiskov**

¹ Uredba narodne vlade Slovenije o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, UL SNOS in NVS, št. 46/45, 6. člen.

² Zakon o tisku, Uradni list DFJ, št. 65/45.

Slovencev zunaj Republike Slovenije (dalje Zbirka) in v NUK pod tem imenom deluje od leta 2005.

Skrb za gradivo naših izseljencev in zamejcev si NUK deli z drugimi slovenskimi institucijami (Arhiv Republike Slovenije, Slovenski etnografski muzej ...), naloga nacionalne knjižnice je predvsem zbiranje in hramba slovenskega literarnega arhiva. Zbirka celo v svetovnem merilu predstavlja redkost, saj ni veliko nacionalk, ki bi literaturi, nastali v diaspori, namenile poseben oddelek knjižnice. Dejstvo je, da se je NUK vedno zavedala pomena izseljenskih tiskov in mu posvečala posebno pozornost. Že leta 1978 je v NUK začela z delom knjižničarka, ki je skrbela za takratni D fond in strokovno obdelala prispelle publikacije.

V Zbirko se steka gradivo slovenskih izseljencev ali njihovih potomcev, raztresenih po vsem svetu. Tudi glede na dejstvo, da v tujini živi kar petina pripadnikov slovenskega naroda (500.000),³ je Zbirka obsežna in se neprestano dopolnjuje z novo nastalimi gradivi. Večinoma so to glasila slovenskih izseljenskih društev, poročila o delovanju slovenskih društev in ustanov, monografije izpod peres v tujini živečih slovenskih avtorjev, dokumentarno gradivo o Slovencih in Sloveniji ter raznovrstni drobni tiski (vabila na prireditve, koncertni listi, sporedi, oznanila slovenskih župnij iz tujine ...). Veliko dragocenost predstavljajo še zapuščine posameznikov, povezanih z izseljenstvom, za katere velja pravilo o nedeljivosti. To pomeni, da celotna zapuščina ostane shranjena na enem mestu, ne glede na vrsto gradiva, ki ga vsebuje.

Ker nastajanju slovenskega izseljenskega in zamejskega gradiva ne moremo sistematično slediti, njegovo zbiranje dostikrat predstavlja pravo detektivsko delo. Tiski, ki nastanejo na ozemlju Republike Slovenije, so predmet Zakona o obveznem izvodu publikacij,⁴ tiske, nastale izven meja naše države, pa je potrebno izslediti, se povezati z njihovimi avtorji, založniki ali izdajatelji ter jih prositi, da pošljejo enega ali več izvodov v hrambo v NUK. Vedno več je publikacij, ki so dostopne v elektronski obliki ali izključno na spletu. Tudi te se v NUK shranijo, večina je bralcem dostopna na portalu Digitalne knjižnice Slovenije, katere spletni naslov je www.dlib.si.

Zavedanje o tem, da je NUK knjižnica vseh Slovencev, kar je simbolno nakazal že avtor hrama učenosti, mojster Plečnik, je vse bolj živo. NUK zbira, obdeluje, hrani in daje v uporabo gradiva iz zakladnice slovenskega naroda, ne glede na to, kje na zemeljski obli nastanejo, in tudi na ta način povezuje Slovence, raztresene po vsem svetu, v en narod.

³ Številka je povzeta po ocenah Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu in vključuje tudi slovenske manjšine v sosednjih državah.

⁴ Zakon o obveznem izvodu publikacij, Ur. list RS, št. 69/06 in 86/09.

Literatura:

- Ambrožič, Melita in Dare Balažic. 2006. *Narodna in univerzitetna knjižnica. Slovenska nacionalna knjižnica ob 60-letnici preimenovanja*. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Gabrič, Aleš. 2008. »Cenzura v Sloveniji po drugi svetovni vojni: od komunističnega Index librorum prohibitorum do ukinitve 'verbalnega delikta'«. V *Literatura in cenzura : Kdo se boji resnice literature?*, ur. Marijan Dović, 63–77. Ljubljana : Slovensko društvo za primerjalno književnost.
- Kodrič, Eva. 1996. *Jaz, Cerberus ali cenzura v knjižnicah*. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica.
- Švent, Rozina. 1997. Prepovedani tiski v Narodni in univerzitetni knjižnici. *Knjižnica* 41 (1) : 137–141.
- Švent, Rozina. 2010. Narodna in univerzitetna knjižnica – ujetost med veljavno zakonodajo in narodnim poslanstvom. V *Cenzurirano : zgodovina cenzure na Slovenskem od 19. stoletja do danes*, ur. Mateja Režek, 247–255. Ljubljana : Nova revija.